

Gammelt nyt om Kogsbøl Voldsted

Af Johannes Hertz

Som nyansat ved Nationalmuseets 2. afdeling havde undertegnede forfatter det privilegium at blive indført i borgforskningens mysterier af dens to hjemlige foregangsmænd: Vilhelm la Cour og Hans Stiesdal. Det begyndte i foråret 1959, da vi sammen berejste det daværende Hjørring amt, i eftersommeren Ærø og samme efterår det daværende Tønder amt. Det var

min opgave at opmåle og tegne kurvebilleder af anlæg, som de to lærde herrer udpegede. At samværet med dem var berigende på flere måder siger sig selv. Kedeligt var det heller ikke.

Et af de voldsteder, vi besøgte i Tønder amt, var Kogsbøl i Emmerlev sogn (fig. 1). Det ligger lige syd for Kogsbøl Mose og kun to km fra Trøjborg på den anden side af Sejersbækken (fig. 2). I Trap Danmark beskrives stedet således:

»Det ca. 170 x 170 m store, firesidede Kogsbøl Voldsted er omgivet af betydelige, nu tørre Grave. Herregaardspladsen inden for Gravene er ved en Vinkelgrav, hvis Ender i N. og Ø. udmunder i de omgivende Grave, delt op i to Dele, en vinkelformet langs Syd- og Vestgraven (ca. 40 m bred i S. og 20-25 m bred i V.) og en rektangulær (ca. 95 x 110 m) i Voldstedets NØ.-Hjørne. Den indre Vinkelgravs Vestarm er midt paa afbrudt af en Overkørsel, N.f. hvilken Graven udvider sig til en nærmest kvadratisk Sænkning, ca. 30 x 30 m«.

Voldstedet blev ikke målt ved den omtalte lejlighed, men en senere optagen plan (fig. 3) bekræfter til fulde ovenstående beskrivelse; det bør dog tilføjes, at der langs indersiden af den ydre voldgrav mod vest og syd findes rester af en randvold. Som type vil man nok være tilbøjelig til at rubricere voldstedet under betegnelsen »senmiddelalderlig herregårdsplads«, men opdelingen i en vinkelformet og en nærmest rektangulær

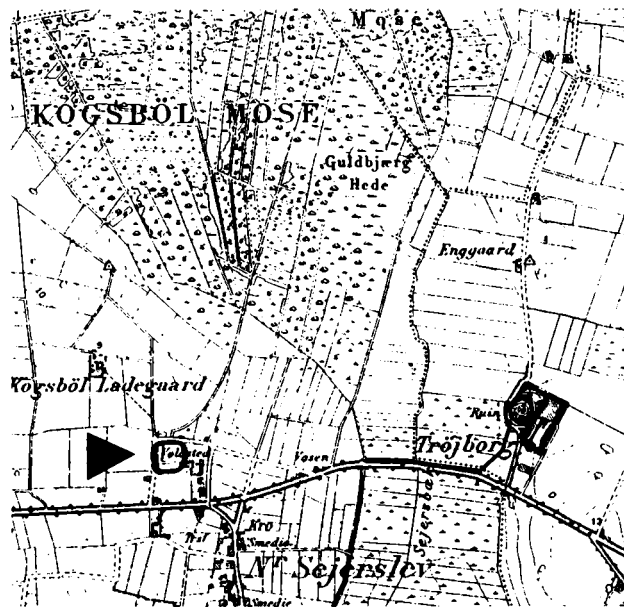
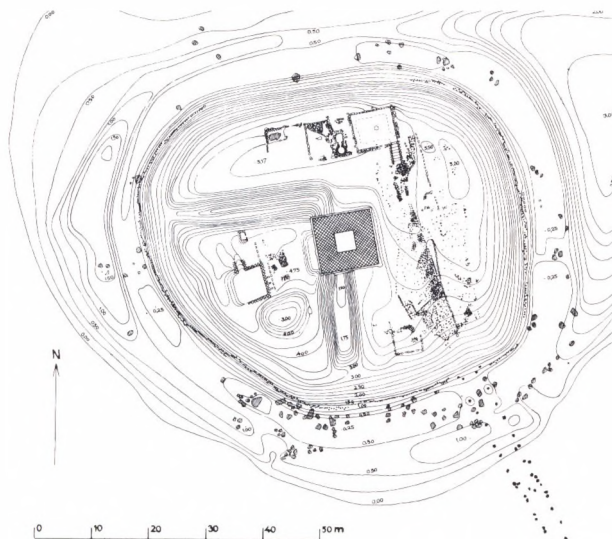

Fig. 1. Udsnit af Geodætisk Instituts kort 1:40.000. Kogsbøl Voldsted markeret med en pil.

Fig. 2. Kogsbøl Voldsted set fra syd. Luftfoto: Hans Stiesdal 1965.

banke er usædvanlig. I denne henseende har Kogsbøl Voldsted en vis lighed med det kendte Næsholm i Ods herred (1), en lighed, som også Hans Stiesdal har bemærket. Dette er dog meget mindre og har med sit kernetårn, som afbryder den indre grav tæt ved dennes vinkelbøjning, et fortifikatorisk element, som Kogsbøl mangler (fig. 4). Spørgsmålet er, om der kan have været et sådant.

Under mange års antikvarisk arbejde på Tønder-egnen har jeg ikke helt sjældent lagt vejen forbi Kogsbøl Voldsted og hver gang undret mig over den beskrevne sænkning, som gør et indhak i den rektangulære banke. Den har næsten flad bund, som normalt

Fig. 4. Næsholm Voldsted. Opmålt af Hans Stiesdal 1954.

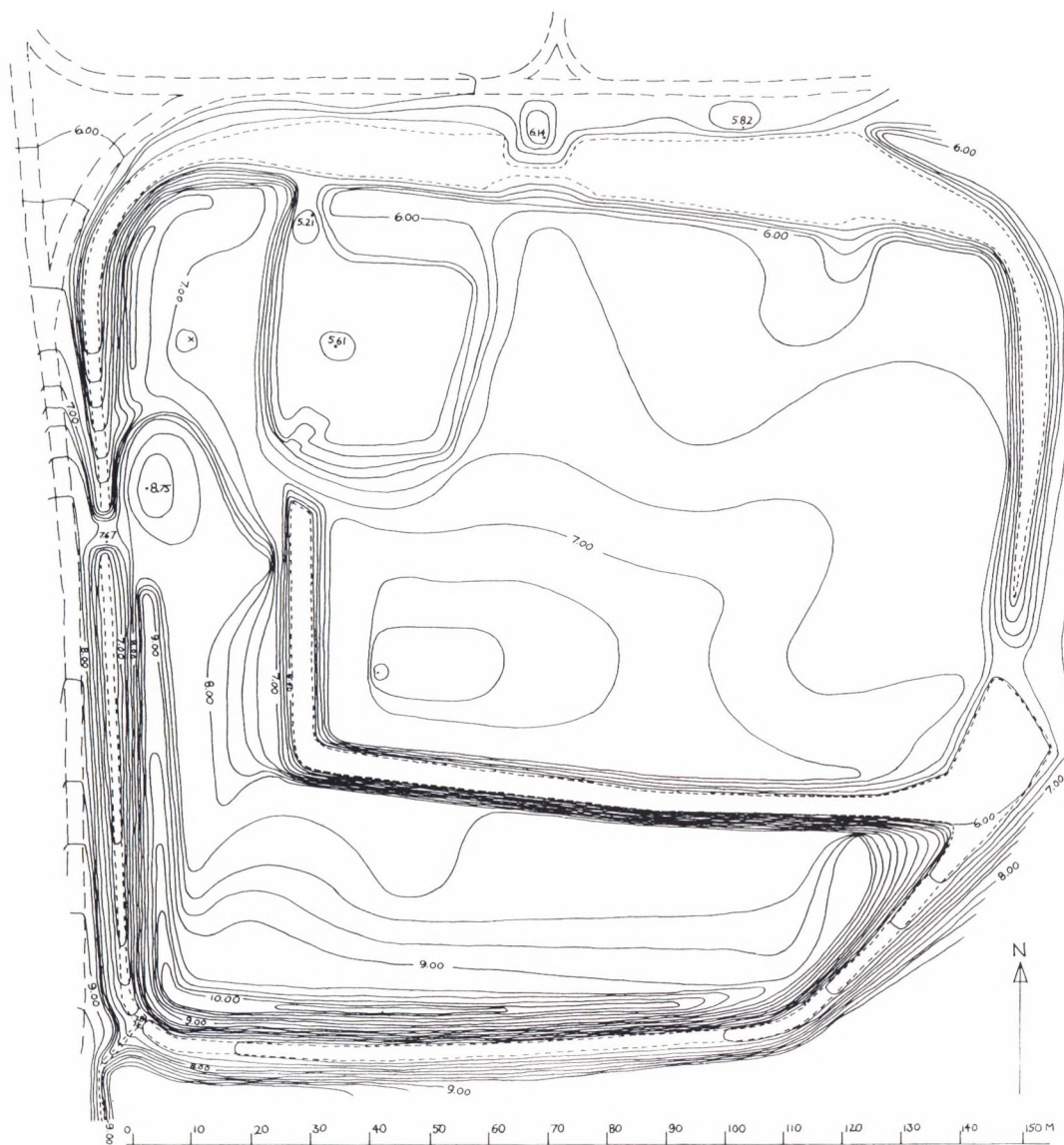

Fig. 3. Kogsbøl Voldsted, kurveplan med 25 cm kurveinterval. Opmålt og tegnet af Ole Bjørn Timmer og Eskil Højland Olsen 1965. Tegnet til reproduktion af Mette Pernille Hertz.

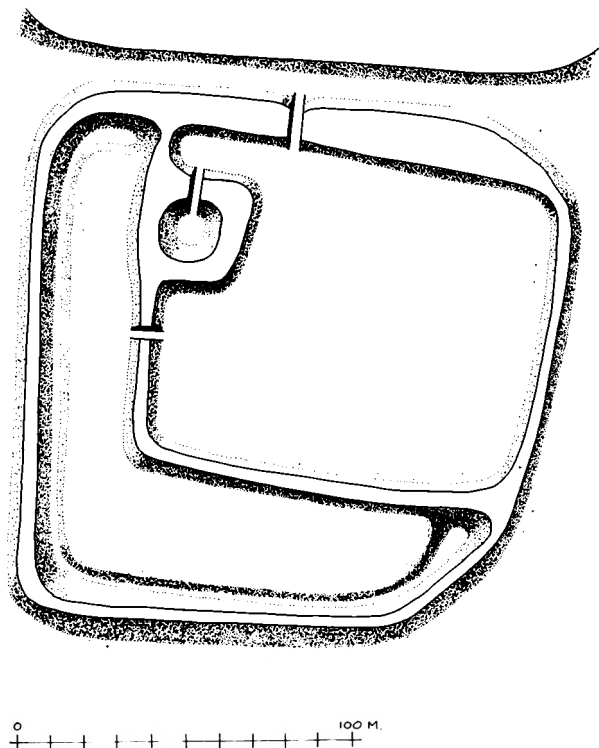

Fig. 5. Kogsbøl Voldsted. Rekonstruktionsforslag af Johannes Hertz, tegnet af Mette Pernille Hertz.

fremtræder fugtig; så ligner den mest af alt et vandingshul for kreaturer. Ved et besøg i sommeren 1969 var lavningen tilsyneladende så udtørret, at jeg følte mig fristet til at skrå hen over den, men jeg havde forregnet mig, et par skridt ude sank jeg i pløre til anklerne. Nogle skridt videre stod jeg imidlertid atter på fast grund, men da jeg fortsatte min kurs tværs over hullet, fik jeg atter et par »sokker«, inden jeg nåede højere land.

Fig. 6. »Wehrspeicher« fra Mönchengladbach, opført 1476, nu i Rheinisches Freilichtmuseum, Kommern. Foto: K. Dittert 1992.

Den opdagelse, jeg således havde gjort, så at sige ved naturmetoden, satte jeg mig for at efterprøve kort tid efter, denne gang bevæbnet med gummistøvler og et jordbor af den enkle »cykelstyrtype«, fremstillet af den lokale smed. Ganske rigtigt: i lavningens midte tegnede sig en højning, hvor den faste lergrund fandtes lige under en tynd græstørv. Men i en cirkel rundt om den kunne boret drives ned i sin fulde længde (125 cm) uden at møde fast bund – hvor boret da overhovedet

Fig. 7. Herregården Solvigs hovedbygning, afbildet på den rantzauske stamtafle omkring 1580. Efter Vilhelm Lorentzen: *Rantzau'ske Borge og Herresæder*, 1912.

kunne drives ned, for overalt under overfladen i denne sumpede ring stødte boret på murstensbrokker.

Det turde herved være godt gjort, at den mærkelige 30 x 30 m store lavning på Kogsbøl Voldsted er resterne af en udjævnet banke af ca. 15 m tværmål, omgivet af en voldgrav. Voldstedet kan herefter rekonstrueres som antydnet i fig. 5.

Hvilken bygning, der har stået på den lille banke kan kun en udgravning, og endda kun måske, afsløre. Det kan for så vidt godt have været et muret tårn, som det på Næsholm eller det nærliggende Trøjborg (2), men

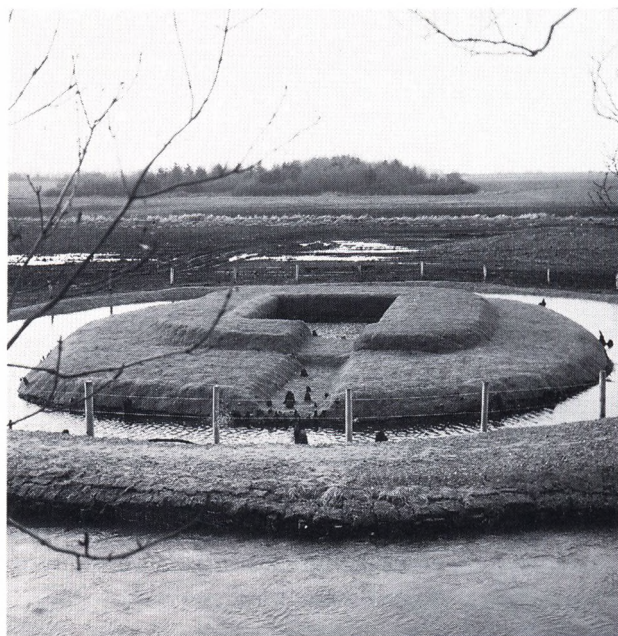

Fig. 8. Kunstig ø fra 1300-tallet ved herregården Solvig. En tårnagtig bygning med henvend tre meter tykke tørmure er markeret, og foran den er antydnet en vindebrogrube. Et par hundrede år senere opførtes formentlig på samme ø den på fig. 7 viste bygning. Foto J. Hertz 1976.

de mange murbrokker kan også stamme fra tavlene i et bindingsværkshus eller fra de store avlsbygninger, som har ligget andre steder på voldstedet, og hvis syldsten først er pløjet op i nyere tid. Der kan også have stået et tømret tårn, og her falder de såkaldte »wehrspeicher« i tankerne. Det er forrådshuse beregnet til sikker opbevaring af livsfornødenheder og vigtigt gods, men også til nødtørftigt forsvar og derfor oftest omgivet af en vandgrav. De har været udbredt i landsbyer på tysk område, men findes nu kun på frilandsmuseer (3). Et smukt eksemplar (fig. 6) blev beset af deltagerne i en borgkongres i 1976, arrangeret af Chateau Gaillard

Fig. 9. Christoffer Rosenkrantz' domfældelse. Maleri af Vilhelm Marstrand 1862 i Christian 4.s Kapel i Roskilde Domkirke. Foto: Lennart Larsen 1950.

komitéen, hvis danske medlem er Hans Stiesdal. Vor lille bankes placering tæt ved det sted, hvor den oprindelige adgang til gården må formodes at have været, peger dog på, at den har spillet en mere aktiv rolle i stedets forsvar. Endelig kan der også simpelthen have ligget en beskeden hovedbygning med graven som eneste fortifikatoriske træk. Således var herregården Solvigs hovedbygning ved midten af 1500-tallet åbenbart et jævnt bindingsværkshus, opført på en kunstig banke af samme størrelse som den her omtalte og omgivet af vand. Huset er gengivet på den rantzauske stamtavle fra 1580'erne (fig. 7). Den samme banke havde et par hundrede år tidligere båret en tårnlignende bygning med henved tre meter tykke vægge af tørv omgivet af flere rækker palisader (fig. 8), hvilket illustrerer, hvor forskelligt sådanne små banker kan have været benyttet, og hvor vidt dateringsmulighederne spænder (4).

Desværre savnes, indtil en udgravning har fundet sted, ethvert dateringsgrundlag for Kogsbøl Voldsted, og de skriftlige kilder hjælper os ikke stort i den henseende. Stedet omtales første gang 1393. Fra omkring

1500 tilhørte Kogsbøl medlemmer af slægten Rosenkrantz, senest den uheldige Christoffer Rosenkrantz, der blev henrettet 1610 for at have forfalsket gældsbreve. Falskneriet siges at være opklaret af Christian 4. på grundlag af et vandmærke (fig. 9), en god historie, som dog har vist sig ikke at have noget med Christoffer Rosenkrantz til Kogsbøl at gøre (5).

Noter

1. Vilhelm la Cour: Næsholm, København 1961.
2. Johannes Hertz: Træk af Trøjborgs bygningshistorie, hikuin 19, 1992.
3. Foruden det her viste eksempel findes i Freilichtmuseum Cloppenburg en wehrspeicher fra Donstorf, som dateres til 1500-tallets begyndelse, og en fra Norddöllen, som på en dørhammer bærer årstallet 1775.
4. Johannes Hertz: The excavation of Solvig, i Chateau Gaillard VI, Caen 1973, s. 83-95. Hans Stiesdal har beskrevet nogle anlæg med små, lave borgholme i: En Gruppe Voldsteder i Sønderborg Amt, i Fra Als og Sundevad, Sønderborg 1958, s. 111-129.
5. Troels-Lund: Dommen over Christoffer Rosenkrantz, i Historiske Fortællinger, København 1910, I, s. 197-213.